

Юлія Анатоліївна Козаченко,
здобувачка
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

УДК 34:614.253.83

ПИТАННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПРАВ ПАЦІЄНТА

Дана стаття присвячена аналізу прав пацієнта як складової його правового статусу. Автор пропонує класифікацію прав пацієнта на основі законодавства України: конституційні права; загальні права пацієнтів; спеціальні права пацієнтів залежно від виду наданої медичної допомоги, від напрямку медичної діяльності та від особливостей окремих категорій пацієнтів.

Ключові слова: пацієнт, правове забезпечення, правовий статус, права пацієнта, класифікація прав пацієнтів.

Здоров'я населення і кожної окремої людини має визначальне значення для існування й розвитку правової держави. Воно є одним із найважливіших показників соціально-економічного та екологічного добробуту суспільства, його демографічного, духовно-культурного, політичного, наукового, біологічного та етичного потенціалу [8, с. 20]. Нездорова нація не має шансів на розвиток та прогрес.

Питання правового регулювання забезпечення та захисту прав громадян у сфері охорони здоров'я, у тому числі під час отримання медичної допомоги, перебувають у колі уваги вітчизняних дослідників та законодавців, медиків та юристів. Останніми роками в Україні було опубліковано низку наукових робіт, присвячених правам громадян у даній сфері. Так, у контексті правового регулювання медичної діяльності окремі питання прав пацієнтів та їх захисту найбільш ґрунтовно дослідили у своїх працях Акопов В. І., Галай В. О., Гладун З. С., Глуховський В. В., Гревцова Р. Ю., Козуліна С. О., Кризина Н. П., Лопатенков Г. Я., Малєїна М. М., Сенюта І. Я., Стефанчук Р. О., Стеценко С. Г.

Разом з тим, природа і структурованість прав пацієнтів, питання їх реалізації у сфері надання медичної допомоги залишаються недостатньо розкритими. Громадянин у нашій державі володіє формальними правами, що тільки декларуються і досить часто ігноруються в медичній практиці. Тому метою

даної статті є аналіз прав пацієнта як складника його правового статусу та їх систематизація на підставі законодавства України.

Правовий статус пацієнта складає систему закріплених державою в законодавчому порядку прав, свобод, юридичних гарантій їх реалізації та захисту, а також обов'язків особи, яка є суб'єктом медико-правових відносин [6, с. 95]. Права пацієнта як один із елементів його правового статусу являють собою юридичні можливості людини та є похідними від законодавчо встановлених правил [12, с. 79].

Права пацієнта – це похідні від загальних громадянських, економічних, політичних, соціальних і культурних прав людини, специфічні права фізичної особи, яка звернулася за медичною допомогою та (або) якій надається така допомога. Права пацієнтів передбачають можливість самостійно вчиняти певні активні дії чи вдаватися до конкретних заходів (профілактичних оглядів, щеплень тощо). Праву користування одним суб'єктом будь-яким соціальним благом завжди кореспондує обов'язок іншого суб'єкта виконати певні дії або утриматись від них. Тому поняття «права пацієнта» охоплює можливість вимагати від інших суб'єктів вчинення певних дій (щодо надання якісної медичної допомоги у закладах охорони здоров'я, проведення незалежної медичної експертизи) або утримання від вчинення певних дій, наприклад, особиста недоторканність пацієнта, інформована згода на медичне втручання, відмова від медичного втручання. Крім того, поняттям «права пацієнта» передбачена можливість вимагати від держави забезпечення цього права шляхом оскарження неправомірних дій, рішень чи бездіяльності посадових і службових осіб медичних закладів, відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної неналежним наданням медичної допомоги.

У юридичному праві прийнято розрізняти право об'єктивне з його різними проявами, що в цілому характеризує стан сукупності охоронюваних державою суспільних відносин і тенденції їх розвитку, і право суб'єктивне, яке належить окремим особам і полягає в наявності у кожного з них певних правових можливостей [13, с. 179-180].

Так, права пацієнтів в об'єктивному розумінні можна визначити всією сукупністю юридичних норм, що закріплені в окремих нормативно-правових актах і регулюють відносини у сфері охорони здоров'я й надання медичної допомоги. Права пацієнтів у суб'єктивному розумінні – це система передбачених і гарантованих нормативними актами прав фізичної особи, у якій виникнули реальні правовідносини з медичним закладом незалежно від його форми власності, що ґрунтуються на зверненні людини до цього закладу за медичною допомогою або участі її у експерименті.

Сьогодні напрацьовано чимало методологічних підходів до класифікації прав пацієнтів. Так, у системі особистих немайнових прав пацієнтів Стефанчук Р. О. з огляду на специфіку нормативно-правового регулювання виокремлює: а) права, пов'язані з наданням медичної допомоги; б) права, що пов'язані з інформованістю пацієнта; в) права, що забезпечують медичну таємницю [9, с. 322].

Малеїна М. М. пропонує класифікувати права пацієнта залежно від сфери, на яку вони поширюються: 1) права при наданні інформації про поставлений діагноз, методи лікування та можливі наслідки; 2) права при встановленні і дотриманні методів та режиму лікування; 3) права зі збереження медичної таємниці; 4) права у зв'язку з відмовою лікування [5, с. 25].

Галай В. О. і Стеценко С. Г. розрізняють дві групи прав пацієнтів. Першу групу складають загальні права пацієнтів, до яких належать: право на вибір методів лікування; право на вибір лікаря та лікувального закладу; право на згоду або відмову від лікування; право на відкриту та конфіденційну інформацію про стан здоров'я; право на медичну експертизу; права пацієнта, що знаходиться на стаціонарному лікуванні (право на допуск до пацієнта інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса, адвоката); право на забезпечення лікарськими та протезними засобами [11, с. 18]. Другу групу утворюють спеціальні права пацієнтів, що залежать від напряму медичної діяльності, особливостей хвороби пацієнта, особливостей окремих груп пацієнтів [11, с. 19].

На нашу думку, під час пошуку оптимального варіанту класифікації прав пацієнта потрібно використовувати комплексний підхід, який повинен враховувати наступні аспекти даного явища: різноплановість медичної допомоги, наявність у ній різних галузей та напрямлень; розгалуженість і некодифікованість вітчизняного медичного законодавства; важливість норм моралі й етики; диференційованість пацієнтів залежно від віку, статі, стану здоров'я, відношення до тієї чи іншої професійної діяльності тощо.

У зв'язку з цим ми пропонуємо власний варіант класифікації прав пацієнтів шляхом виокремлення п'яти груп прав пацієнтів: 1) конституційні права; 2) загальні права пацієнтів; 3) спеціальні права пацієнтів залежно від виду наданої медичної допомоги; 4) спеціальні права пацієнтів залежно від напряму медичної діяльності; 5) спеціальні права різних професійних і соціальних категорій пацієнтів.

Правову основу статусу пацієнта складають норми Основного Закону України. Тому до першої групи віднесено конституційні права, які належать кожній людині і громадянину незалежно від набуття статусу пацієнта.

Стаття 49 Конституції України закріплює право на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування [4]. Дана стаття увібрала норми всесвітніх та регіональних міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я [8, с. 51]. Крім вищеназваної статті, Основний Закон України містить й інші норми, які тією чи іншою мірою стосуються прав пацієнта і акумулюють кращі зразки міжнародно-правових актів з прав людини. Так, до конституційних прав пацієнта слід віднести право на життя (ст. 27 Конституції України), право на повагу до гідності (ст. 28 Конституції України), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України), право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35 Конституції України), право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34 Конституції

України), право на невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32 Конституції України), право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55 Конституції України).

Друга група «Загальні права пацієнтів» охоплює права, що належать всім пацієнтам незалежно від виду медичної допомоги, спеціалізації лікаря, напряму медичної діяльності, професійних, соціальних чи інших особливостей пацієнтів. Найбільш повно загальні права пацієнтів регламентовані нормами Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі – Основи) [1] та Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [14]. До другої групи слід віднести такі права пацієнтів: 1) право на кваліфіковану медичну допомогу (ст. 284 ЦК, п. «д» ч. 1 ст. 6 Основ); 2) право на вибір лікаря, лікувального закладу, методів лікування (ч. 2 ст. 284 ЦК, п. «д» ч. 1 ст. 6, ст. 38 Основ); 3) право на отримання достовірної і повної інформації про стан свого здоров'я (ст. 285 ЦК, п. «е» ч. 1 ст. 6, ст. 39 Основ); 4) право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при медичному обстеженні (ст. 286 ЦК, ст.ст. 39-1, 40 Основ); 5) право на інформовану згоду на медичне втручання або відмову від медичного втручання (ст. 289 ЦК, ст.ст. 42, 43 Основ); 6) право на забезпечення лікарськими (зокрема, імунобіологічними препаратами) та протезними засобами (ст. 54 Основ); 7) право на відмову від лікування (ч. 4 ст. 284 ЦК); 8) право на оскарження неправомірних рішень і дій працівників, закладів та органів охорони здоров'я (п. «ї» ст. 6 Основ).

Спеціальні права пацієнтів залежно від виду наданої медичної допомоги – третя із пропонованих груп прав пацієнтів. Обґрунтованість виділення такої групи пояснюється неоднорідністю медичної діяльності як такої. Згідно зі ст. 33 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» медична допомога за видами поділяється на екстрену, первинну, вторинну (спеціалізовану), третинну (високоспеціалізовану), паліативну, медичну реабілітацію [1].

Обсяг і специфіка прав пацієнтів залежно від виду отриманої медичної допомоги різняться і встановлюються спеціальними нормативними актами. Наприклад, Порядок надання паліативної допомоги, затверджений Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21.01.2013 р., встановлює спеціальні права паліативного пацієнта (тобто пацієнта будь-якої вікової групи, хвороба якого не піддається лікуванню, спрямованому на одужання), серед них: 1) право на спеціалізовану медичну допомогу мультидисциплінарною командою, до складу якої входять медичні працівники, які отримали спеціальну підготовку з надання паліативної допомоги, психологи, соціальні працівники, спеціалісти з надання духовної підтримки та інші фахівці за потребою, а також волонтери, найближчі родичі або законні представники пацієнта; 2) право на попередження та лікування хронічного больового син-

дрому; 3) право на симптоматичну терапію та догляд; 4) право на психологічну і духовну підтримку пацієнта та членів його родини; 5) право на етичне і гуманне ставлення до пацієнта та членів його родини [7].

Четверта група – це спеціальні права пацієнтів, виходячи з напряму медичної діяльності. На думку Колоколова Г. Р., навіть найбільш поверхові судження неспеціалістів про те, що терапія відрізняється від психіатрії, будуть справедливими по відношенню до прав пацієнтів [3, с. 19]. Якщо розглядати такі специфічні галузі медицини, як трансплантологія, психіатрія, імунопрофілактика, попередження розповсюдження туберкульозу, захворювань ВІЛ-інфекцією, клінічні випробування лікарських засобів, то цілком очевидно, що правовий статус пацієнтів буде мати суттєві відмінності.

Науковці у галузі медичного права стверджують, що якби права пацієнтів у вищеназваних розділах медицини забезпечувалися загальними нормами законодавства, результативність і якість захисту таких прав були б на порядок нижче [10]. Права вищеназваних категорій пацієнтів урегульовані спеціальними законодавчими актами: законами України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині», «Про протидію захворюванню на туберкульоз», «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ», «Про психіатричну допомогу», «Про захист населення від інфекційних хвороб».

Так, у сфері трансплантології органів та тканин людини специфіку прав пацієнтів визначає Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині». Права живого донора, тобто людини, що віддає орган або тканину, встановлено ст. 22: 1) право до моменту взяття гомотрансплантата відмовитись від даної раніше на це згоди; 2) право на обов'язкове державне страхування на випадок смерті донора, зараження його інфекційною хворобою, виникнення у нього інших хвороб чи розладів здоров'я у зв'язку з виконанням донорської функції; 3) право на відшкодування шкоди, заподіяної у зв'язку з виконанням людиною донорської функції з урахуванням додаткових витрат на лікування, посилене харчування та інші заходи, спрямовані на її соціально-трудова та професійну реабілітацію [2].

Окремої норми чи прямих вказівок щодо прав реципієнта (особи, якій пересаджується орган або тканина) Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» не містить. Але аналіз його положень, а саме ст. 6 «Умови та порядок застосування трансплантації» Закону, дає можливість виділити такі спеціальні права, якими наділяється реципієнт перед проведенням операції, спрямованої на пересадку йому необхідного органа чи тканини. Так, реципієнт має право: 1) на трансплантацію як метод лікування за наявності медичних показань, коли усунення небезпеки для життя або відновлення здоров'я іншими методами лікування неможливе; 2) на згоду та об'єктивне інформування щодо цього методу лікування; 3) на відмову від застосування трансплантації як методу лікування.

П'ята група прав пацієнтів – Спеціальні права різних професійних та соціальних категорій пацієнтів. Мова йде про права пацієнтів, які належать до категорій: неповнолітні; військовослужбовці і громадяни, які підлягають призову на військову службу; затримані особи та взяті під варту; особи, які відбувають покарання у виді обмеження волі чи арешту, особи, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі; інваліди; ветерани; чорнобильці; вагітні жінки та матері; іноземці, особи без громадянства, біженці тощо. Спеціальні права пацієнтів різних професійних і соціальних категорій визначені спеціальними правовими актами, зокрема, Сімейним кодексом України, Кримінально-виконавчим кодексом України, законами України «Про охорону дитинства», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про військовий обов'язок і військову службу» тощо.

Права пацієнта посідають чільне місце в охороні здоров'я, адже саме пацієнт перебуває в центрі уваги цієї галузі, є ключовою фігурою медико-правових відносин, з якою тією чи іншою мірою пов'язані усі інші суб'єкти, що беруть участь в організації, забезпеченні або безпосередньому наданні медичної допомоги. Під час класифікації прав пацієнтів слід враховувати різні аспекти даного явища та використовувати комплексний підхід. З огляду на це ми виокремлюємо п'ять груп прав пацієнтів: 1) конституційні права; 2) загальні права пацієнтів; 3) спеціальні права пацієнтів залежно від виду наданої медичної допомоги; 4) спеціальні права пацієнтів залежно від напрямку медичної діяльності; 5) спеціальні права різних професійних та соціальних категорій пацієнтів. Права пацієнта закріплені у низці нормативних актів, зокрема у Конституції України, Цивільному кодексі України, законах України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про захист прав споживачів» тощо. Тож класифікація прав пацієнтів не буде ефективною без розроблення і прийняття єдиного законодавчого акта, який би акумулював окреслені вище права пацієнтів та встановлював гарантії їх забезпечення.

Список літератури: 1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р., № 2801-ХІІ // ВВР України. – 1993. – № 4. – Ст. 19. 2. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині : Закон України від 16.07.1999 р., № 1007-ХІV // ВВР України. – 1999. – № 41. – Ст. 377. 3. Колоколов Г. Р. Защита прав пациентов / Г. Р. Колоколов. – М.: ГроссМедиа, РОСБУХ, 2009. – 192 с. 4. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 5. Малейна М. Н. Защита личных неимущественных прав советских граждан / М. Н. Малейна. – М., 1991. 6. Пищита А. Н. Правовое регулирование медицинской деятельности в современной России. Теоретико-правовые аспекты / А. Н. Пищита. – М.: ЦКБ РАН, 2008. – 196 с. 7. Порядок надання паліативної допомоги, затверджений Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21.01.2013 р., № 41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0229-13>. 8. Сенюта І. Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні: сб. науч. тр. / І. Я. Сенюта; Акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – Львів: ПАІС, 2007. – 223 с. 9. Стефанчук Р. О. До питання про систему особистих немайнових

прав пацієнта / Р. О. Стефанчук // Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення) : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. 17-18.04.2008 р., м. Львів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://medicallaw.org.ua/uploads/media/02_319.pdf. **10.** Стеценко С. Г. Медичне право України : підручник для студентів вузів / С. Г. Стеценко, В. Ю. Стеценко, І. Я. Сенюта. – К.: Правова єдність, 2008. – 507 с. **11.** Стеценко С. Г. Медичне право України (реалізація та захист прав пацієнтів) : монографія / С. Г. Стеценко, В. О. Галай. – К.: Атіка, 2010. – 166 с. **12.** Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / [ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с. **13.** Цвік М. В. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юрид. спец. вузів / ред. М. В. Цвік – Х.: Право, 2009. – 584 с. **14.** Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., № 435-IV // ВВР України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.

ВОПРОСЫ СИСТЕМАТИЗАЦИИ ПРАВ ПАЦИЕНТА

Козаченко Ю. А.

Данная статья посвящена анализу прав пациента как одной из составляющих его правового статуса. Автор предлагает классификацию прав пациента на основе законодательства Украины: права, установленные Конституцией; общие права пациентов; специальные права пациентов в зависимости от вида медицинской помощи, от направления медицинской деятельности и от особенностей отдельных групп пациентов.

Ключевые слова: пациент, правовое обеспечение, правовой статус, права пациента, классификация прав пациентов.

TO THE QUESTION OF SYSTEMATIZATION OF THE PATIENT'S RIGHTS

Kozachenko Yu. A.

This article is devoted to conducting analysis of the patient's rights as one of the part of legal status of the patients. The author proposes the classification of the patient's rights on the basis of the legislation of Ukraine: human and citizen rights established by the Constitution; general and special rights of the patient.

Key words: patient, legal basics, legal status, patient's rights, classification of the patient's rights.

Надійшла до редакції 07.03.2014 р.